

ДАНИЈЕЛ М. ДОЈЧИНОВИЋ

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БАЊА ЛУКА
daniel.dojcinovic@flf.unibl.orgУДК: 27-243.27-234=163.1
091=163.1ПРИМЉЕНО: 6.12.2018.
ОДОБРЕНО: 12.1.2019.**СРПСКОСЛОВЕНСКА КЊИГА О РУТИ: ОДНОС ПРЕМА ГРЧКОМ ТЕКСТУ**

Сажетак: Превођење *Књије о Рути* на језик Словена веже се за најстарији период њихове писмености. У српскословенској традицији сачувана су четири преписа из познијег периода: Севастјановљев рукопис (1431. година, до Рут 4, 7), Павловски рукопис (16. вијек), Лесновски рукопис (XVI вијек) и Пчињски рукопис (XVI вијек). Они су науци познати. Овај рад надовезује се на досадашња истраживања српскословенског текста *Књије о Рути* тако што га пореди са текстом *Сейџуајинџе*, која је Солунској браћи и њиховим настављачима била узор при превођењу. Указује се на карактеристична преводилачка рјешења, као и на одступања у односу на грчки текст. ► *Кључне ријечи:* *Књија о Рути*, *Сейџуајинџа*, српскословенски језик, превођење.

1.

Књија о Рути (хебр. רוּת, грч. Ρούθ) пети је текст одјељка „списи“ (хебр. כתובים) јеврејског канона. *Сейџуајинџа*, у неким примјерима и јеврејска традиција, смјестила је повијест о Рути иза *Књије о судијама*. Тиме се допунила историја Израела,¹ јер је Рутино вријеме претходило формирању царства и родословом на крају дјела правио се добар увод у причу о Давиду. Зато се она у православном, римокатоличком и протестантском канону јавља као осма старозавјетна књига,² те са *Петокњижјем*, *Књијом Исуса Навина* и *Књијом о*

¹ Hermann Spieckermann, “Former Prophets: The Deuteronomistic History”, in *The Blackwell Companion to The Hebrew Bible*, ed. Leo G. Perdue (Oxford: Blackwell Publishers, 2001), 338.

² Stephen B. Chapman, “Collections, canons, and communities”, in *The Cambridge Companion to The Hebrew Bible / Old Testament*, eds. Stephen B. Chapman, Marvin A. Sweeney (New York: Cambridge University Press, 2016), 44–45; Wilhelm Rudolph, *Das Buch Ruth. Das Hohe Lied. Die Klagelieder* (Gütersloh: Gütersloher Verlaghaus Gerd Mohn, 1962), 23–25; Gillis Gerleman, *Ruth. Das Hohelied* (Neukirchen — Vluyn: Neukirchener Verlag des Erziehungsvereins, 1965), 1.

судијама чини тзв. *Осмокњижје*, познато и у словенској рукописној традицији.³ За њено наслањање на *Књиу о судијама* треба захвалити уводним ријечима: אַוּוֹ בְּיָמֵי שֹׁפֵט הַשְּׁפָטִים („А у оно вријеме кад суђаху судије“);⁴ које су чиниле врло добру спону са претходном старозавјетном књигом.

Први пут библијски списи искорачили су из изворног језичког окружења половином III вијека прије нове ере у Александрији, гдје је учињен највећи преводилачки подухват старог свијета, данас познат као *Сейтјуаинџа* (лат. *Septuaginta*) или *Превод седамдесеторице* (грч. ἡ μετάφρασις τῶν ἑβδομήκοντα, LXX).⁵ Језик *Сейтјуаинџе* био је општегрчки језик хеленистичког доба. Поред Полибија, Диодора са Сицилије и Епиктета, *Сейтјуаинџа* и познији новозавјетни списи представљају најважније језичке изворе тога времена.⁶ У односу на класични грчки језик, у *Сейтјуаинџи* се нарочито истичу три особена елемента, усвојена под утицајем хебрејског језика: развијена паратакса са везником καί,⁷ повећана употреба личних замјеница⁸ и грчком језику несвојствена употреба приједлога.⁹ Такво стање затиче се и у *Књизи о*

³ Тетјана Вилкул, „Рукописна традиција старословенског превода Осмокњижја. Архаизми и иновације“, *Зборник Маџице српске за књижевност и језик* 65, св. 3 (2017): 787–799.

⁴ Сви наводи библијских текстова дају се према сљедећим издањима: Karl Elliger, Wilhelm Rudolph, eds., *Biblia Hebraica Stuttgartensia* (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1997); Alfred Rahlfs, ed., *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes. Duo volumina in uno* (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1979). *Светио њисмо Сџароџа и Новоџа завџџа* (Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 2012). Како се текст односи на српскословенски превод који је утемељен у грчком предлошку, и евентуални наводи у изворном облику биће они из *Сейтјуаинџе*, не из масоретског текста.

⁵ Natalio F. Marcos, *The Septuagint in Context. Introduction to the Greek Version of the Bible* (Leiden–Boston–Köln: Brill, 2000). До сада најдетаљнију студију о *Сейтјуаинџи* на српском језику, уз попис одговарајуће литературе, даје: Родољуб Кубат, *Трајовима Писма II. Сџари Савез: рецејџија и контексти* (Београд: Универзитет у Београду, Православни богословски факултет — Библијски институт, 2015), 17–86.

⁶ Geoffrey Horrocks, *Greek. A History of the Language and its Speakers* (Chichester: Wiley-Blackwell, 2010), 79–123; Coulter H. George, “Jewish and Christian Greek”, in *A Companion to the Ancient Greek Language*, ed. Egbert J. Bakker (Chichester: Wiley-Blackwell, 2010), 267–280; Роберт Браунинг, *Срепњовековни и савремени грчки језик* (Лозница: Карпос, 2005), 30–68.

⁷ Рут 1, 1: Καί ἐγένετο ἐν τῷ κρίνειν τοὺς κριτὰς καί ἐγένετο λιμὸς ἐν τῇ γῆ, καί ἐπορεύθη ἀνὴρ ἀπὸ Βαθλεεμ τῆς Ἰουδα τοῦ παροικῆσαι ἐν ἀργῷ Μωαβ, αὐτὸς καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ. При превођењу прати се синтакса хебрејског језика, за који је карактеристична неразвијена хипотакса. Видјети: Anneli Aejmelaeus, *Parataxis in the Septuagint: a study of the renderings of the Hebrew coordinate clauses in the Greek Pentateuch* (Helsinki: Suomalainen Tiedakatemia, 1982).

⁸ Нарочито је фреквентна употреба замјенице за треће лице, која се по правилу налази на истом мјесту као и одговарајући елемент у хебрејском предлошку. Рут 4, 7: [...] καὶ ὑπελῦετο ὁ ἀνὴρ τὸ ὑπόδημα αὐτοῦ καὶ ἐδίδου τῷ πλησίον αὐτοῦ τῷ ἀγχιστεύοντι τὴν ἀγχιστείαν αὐτοῦ, καὶ τοῦτο ἦν μαρτύριον ἐν Ἰσραὴλ.

⁹ На примјер, како хебрејски језик нема морфолошки одијељен (флективни, синтетички) облик компаратива, већ се користи перифрастична конструкција *ἵριгјев + ἵријеглоῖ* יָרִיגְוּ (·י) у *ἵосџиозицији*, у грчком тексту се у тим случајевима прави еквивалент у виду конструкције *ἵρι-*

Рут, за коју је примијећено како се чврсто држи хебрејског изворника. У питању је дословни превод.¹⁰

Иако је за Христа и најранију заједницу богонадахнуто Писмо представљао јудејски канон, с временом је ‘хришћански’ *Стиари завјеи* постала *Сеиџуа-иниџа*, текст ближи и познатији развијајућој грчкојезичкој заједници. Већ се за апостола Павла примјећује како је старозавјетне списе упознао преко грчког превода.¹¹ Позно Римско царство и из њега израсло Византијско царство читају *Сеиџуаиниџу*. Из византијске епохе сачувани су преписи цјелокупног *Стиарој завјеиџа*, неријетко обједињени са новозавјетним списима (нпр. *Codex Vaticanus*, *Codex Sinaiticus*), али и као засебни преписи: *Осмокњиџе*, историјске књиге, *Псалтир*, пророци и сл.¹² За овај рад посебно је занимљива историја тзв. *Осмокњиџа*. По сачуваним коментарима може се закључити да је на овај начин обједињених текстова било и раније,¹³ при чему најстарији преписи датирају из IX/X вијека.¹⁴ Појам ‘Осмокњиџе’, колико је данас познато, први користи Прокопије из Газе (V/VI вијек).¹⁵ У византијској традицији нарочито су запажени по богатим илустрацијама, које су детаљно изучаване и на основу којих се може претпоставити како су наручиоци били имућни појединци, можда сам царски двор.¹⁶

једлој ђпер + џозиџив џридјева. Рут 4, 14: [...] ἢ ἔστιν ἀγαθή σοι ὑπὲρ ἑπτὰ υἰούς. Чак и када се компаратив морфолошки изрази, што је много чешће, приједлог ὑπὲρ не ишчезава. Рут 3, 12: [...] καὶ γὰρ ἔστιν ἀγχιστεὺς ἐγγύων ὑπὲρ ἐμέ; што је пресликано: ʔʔʔʔ ʔʔʔʔ ʔʔʔʔ ʔʔʔʔ ʔʔʔʔ ʔʔʔʔ. Видјети: Frederick C. Conybeare, George Stock, *Grammar of Septuagint Greek. With Selected Readings, Vocabularies, and Updated Indexes* (Peabody: Hendrickson Publishers, 1995), 80–88.

¹⁰ Carsten Ziegert, “Das Buch Ruth in der Septuaginta als Modell für eine integrative Übersetzungstechnik”, *Biblica* 89 (2008): 221–251.

¹¹ Предраг Драгутиновић, *Основе новозавјетне науке I: Увод у Нови Завјеи* (Београд: Универзитет у Београду, Православни богословски факултет — Институт за теолошка истраживања, 2010), 79.

¹² Alexander Kazdan, ed., *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. III (New York — Oxford: Oxford University Press, 1991), 1520–1521.

¹³ Теодорит Кирски писао је коментаре данас познате као *Пиџања на Осмокњиџе* (V вијек). Међутим, списе које је тумачио није називао *Осмокњиџем* већ „свештеним писмом“ (ἡ θεία γραφή), а наслов дјелу придодат је доцније на основу Фотијеве *Библиоџеке*, у којој се именују као ἐξηγήσεις εἰς τὴν Ὀκτάτευχον. Видјети: John Lowden, “Illustrated Octateuch Manuscripts. A Byzantine Phenomenon”, in *The Old Testament in Byzantium*, eds. Paul Magdalino, Robert Nelson (Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2010), 108, нап. 5.

¹⁴ Kazdan, ed., *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 1510–1511.

¹⁵ Basile Atalos, *La terminologie du livre-manuscrit à l'époque byzantine* (Thessalonike: Hetaireia Makedonikōn Spoudōn, 1971), 128.

¹⁶ Lowden, “Illustrated Octateuch Manuscripts. A Byzantine Phenomenon”, 111. Детаљније о томе видјети: John Lowden, *The Octateuchs. A Study in Byzantine Manuscript Illumination* (Philadelphia: The Pennsylvania University Press, 1992); Kurt Weitzmann, Massimo Bernabò, *The Byzantine Octateuchs. Illustrationa in the Manuscripts of the Septuagint*, vol. 2 (Princeton: Princeton University Press, 1999).

2.

Девети вијек уједно је и доба када се светописамски текст преводи на словенски језик. Константин (Ћирило) и Методије успијевају да језик у науци познат као старословенски уведу у књижевну и богослужбену употребу упоредо са доминантним латинским и грчким језиком. Такав књижевни језик, за који се основано сматра да је за ту намјену изабран говор солунских Словена, испрва је био јединствен на широком подручју употребе. С временом су се словенска нарјечја међусобно удаљавала, те је старословенски језик попримао елементе локалних говора, што је условило развој његових редакција. Међу њима је и српска редакција, у науци позната као српскословенски језик.¹⁷

Житије Методијево тврди да је на језик Словена тада са грчког било преведено цијело *Свѣио ѳисмо* са изузетком *Књиѳа макавејских*.¹⁸ Ако се ово свједочанство прихвати као вјеродостојно, закључује се да је превод *Књиѳе о Руѳи* присутан међу Словенима од зачетака писмености. Међутим, истраживачи су склонили ставу да се библијски текст међу Словенима преводио постепено, чак вијековима.¹⁹ Житије вјероватно говори о томе како су сви одјељци намијењени богослужењу тада били преведени.²⁰ Мимо тога, *Књиѳу о Руѳи* за најстарије доба словенске писмености веже њено присуство у глагољској рукописној традицији, што потврђује и могућност постојања древног *Осмокњиѳа*, које је у међувремену изгубљено.²¹

Супротно византијској заоставштини, међу словенским рукописима вијековима није било оних у којима су обједињени текстови *Сѳароѳ* и *Новоѳ за вјѳѳа*. Прва таква збирка настала је на самом крају XV вијека. Године 1499. новгородски епископ ГенADIје прегледао је и објединио словенске библијске текстове.²² Најчешће су кодекси прилагођавани богослужбеним потребама, па

¹⁷ Зоран Ранковић, „О српској редакцији старословенскога језика“, *Годишњак: часопис за теолошко-филозофска и текућа ипшњања Православноѳ доѳоловскоѳ факултѳѳѳа* „Свѣиѳи Василије Осиѳрошки“ 5 (2006): 93–103; Ђорђе Трифуновић, *Ка ѳочецима срѳске ѳисменостиѳ* (Београд: Откровење, 2001), 11–18; Павле Ивић, *Преѳлег исиѳорије срѳскоѳ језика* (Сремски Карловци — Нови Сад: Издавачка књиѳарница Зорана Стојановића, 2014), 5–58.

¹⁸ Ђорђе Трифуновић, пр., *Ћирило и Методије. Житиѳа. Службе. Канони. Похвале* (Београд: Српска књижевна задруга, 1964), 169.

¹⁹ Вилкул, „Рукописна традиција старословенског превода Осмокњиѳа“, 788; Татјана Суботин Голубовић, „Литургијски рукописи“, in *Свѣиѳ срѳске рукописне књиѳе (XII–XVII век)*, пр. Душан Оташевић и др. (Београд: Српска академија наука и уметности, 2016), 89–90.

²⁰ Лазар Мирковић, *Православна литурѳика или наука о доѳслужењу Православне исиѳочне цркве. Први, оѳиѳи део* (Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1965), 161.

²¹ Вилкул, „Рукописна традиција старословенског превода Осмокњиѳа“, 788, нап. 4; Виктор Савић, „Српскословенска Књига о Рути према рукопису Пчињске Библије. Издање текста“, *Прилози за књижевности, језик, исиѳорију и фолклор* 77 (2011): 27.

²² Роман К. Цуркан, *Славјанскиѳ перевод Библиѳи. Происхождение, исиѳория текста и важнеѳше издања* (Санкт-Петербург: Коло — Летниѳ сад, 2001), 188–211. Прво цјеловито штампано издање словенског текста *Свѣиѳоѳ ѳисма* јесте *Осиѳрошка Библиѳа* (1581), названа по украјинском граду Острогу, у којем је штампана. Тада је изнова урађена ревизија словенског текста.

се јављају у облику јеванђелистара (пуних или апракосних), апостола, пракса-постола и сл. Старозавјетна читања од најранијег времена била су обједињена у паримејницима.²³ То су најстарији словенски преводи старозавјетних текстова. Разлике у појединим одјелцима преводâ тумаче се различитим грчким предлошцима са којих су рађени.²⁴ *Књиџа о Руџи* не улази у састав паримејника, јер се не употребљава на богослужењу.

3.

На јужнословенском простору формиране су и двије врсте зборника у које су сабране књиге историјског садржаја. У питању су *Осмокњиџе* и *Царсџиво*.²⁵ Како је већ напоменуто, постоје дијелови *Осмокњиџа* у глагољској традицији, поред оних у ћириличној,²⁶ а ове две традиције не припадају истом типу. Од сачуваних зборника српске редакције, могу се засад навести четири: Сева-стјановљев рукопис (1431. година, *Књиџа о Руџи* до 4, 7), Павловски рукопис (XVI вијек), Лесновски рукопис (XVI вијек) и Пчињски рукопис (XVI вијек).²⁷

Стари завјет живо је био присутан у српској средњовјековној култури. Свети Сава је једини оновремени писац у чијем дјелу се затиче убједљиво више новозавјетних него старозавјетних цитата.²⁸ Најчешће цитирана књига јесте *Псалтир*, због чега су његови преписи далеко бројнији од других старозавјетних књига.²⁹ Али о томе да се *Књиџа о Руџи* читала и у вријеме успона оновремене српске књижевности, свједочи приповијест о испоснику Петру Коришком, коме је Теодосије крајем XIII вијека саставио житије. Препрека Петровом подвижништву била је сестра, која га је пратила. Не желећи се

²³ У питању је „књига са паримијама (пароџиџа), ‘притчама’ или ‘чтенијима’ из Старог и Новог завета, која се казују на вечерњем богослужењу, нарочито уочи празника“, Ђорђе Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних књижевних њојмова* (Београд: Нолит, 1990), 235. Видјети и: Суботин Голубовић, „Литургијски рукописи“, 95–96.

²⁴ Биљана Јовановић, „Значај српских паримејника за текстолошко разврставање словенских преписа и реконструкцију првобитног ћирило-методског оригинала“, in *Зборник историје књижевности. Сџара српска књижевности*, књига 10, ур. Војислав Ђурић (Београд: Српска академија наука и уметности, 1976), 5.

²⁵ Виктор Савић, „Код Срба редак рукопис Старог завета. Крушедолска Библија“, *Зборник Матице српске за књижевности и језик* LVIII, св. 3 (2010): 469, нап. 8.

²⁶ Нажалост, остала су нам недоступна издања глагољског текста: Josef Vajs, *Liber Ruth* (Krk, 1905); Josef Vajs, *Knihá Rut v překládě staroslovanském* (Praha, 1926); те издање Александр В. Михайловъ, „Древне-славянскій переводъ Книги Руџъ. Изъ историі перевода Св. Писанія на древне-славян. языкъ“, *Русскій филологическій вѣстникъ* 60 (1908): 1–36.

²⁷ Савић, „Српскословенска Књига о Руџи према рукопису Пчињске Библије“, 28–29.

²⁸ Станоје Станојевић, Душан Глумац, *Светио џисмо у нашим сџарим сџоменицима* (Београд: Народна штампарија, 1932), XII.

²⁹ Од 2.222 рукописа пописана у Југославији, инвентарисана су 184 псалтира: Димитрије Богдановић, *Инвентару ћириличких рукописца у Јуџославији (XI–XVII века)* (Београд: Српска академија наука и уметности, 1982), 89–98.

одвојити од њега, узвикнула је: в(ог)ъ твон в(ог)ъ мон. н ндеже вѣселити се ндешн, ндѣ н азъ с тобою.³⁰ Теодосије је искористио навод из Рут 1, 16: н р(е)те рѣфъ , не вѣдн мнѣ оставити те · нли вѣзвратити се ѿт[ъ] тебѣ · јако јакож(е) ндешн , ндѣ н азъ · ндеж[е] вѣселити се(е) н азъ вѣсело се · н люд[іе] твон , люд[іе] мон · н в(ог)ъ твон , в(ог)ъ мон.³¹ Одступање у тексту може се тумачити поступком средњовјековних писаца, који су *Свѣйо ѿисмо* готово по правилу наводили по сјећању. И поред малог броја сачуваних преписа, овај усамљени примјер довољан је доказ да је *Књиѣ о Руѣи* била позната и читана у српском средњем вијеку. За њено изостајање као штива омиљеног и фреквентног у навођењу вјероватно највише треба захвалити тематици коју обрађује, а која се није лако уклапала у старе српске текстове.

4.

Средњовјековна теорија превођења широко је научно поље, које није довољно истражено.³² Тзв. *Гиљфердиніов листі*, споменик старословенске писмености вјероватно из XI вијека, сачувао је заметке расправе о овој теми, која преноси сљедеће увјерење: „Свештени грчки јеванђелски текст не може се преводити реч по реч (реч за реч), пошто је важно сачувати смисао оригинала, а не робовати речима“.³³ Текстови најчешће свједоче супротно: средњовјековни преводиоци врло често су се слијепо држали грчког предлошка, што се нарочито опажа у синтакси, на моменте неприродној словенским говорима. Исто се опажа и на лексичком нивоу, те процес калкирања — вјерног превођења грчких ријечи — бива веома продуктиван начин ширења српскословенског рјечника.

Од досад позната четири српскословенска преписа *Књиѣ о Руѣи*, у цијелости је издат само један, и то онај из *Пчињске Библије*. У издању је поређен са стањем у *Лесновском ѿрејису*.³⁴ Њиме ћемо се користити у анализи, уз једно одступање: заграде које су дио издавачког поступка за означавање разријешених скраћеница или испуштених слова овдје ће бити укинуге. Оригинална интерпункција биће задржана. Грчки текст даје се према издању А. Ралфа (видјети нап. 4). Анализа везника каі и партикуле дј није вршена, јер је њихова дистрибуција неправилна, а уједно без нарочитог значаја за општи коментар о елементима превођења.

³⁰ Ирена Шпадијер, *Свѣѣи Пѣѣар Коршики у сѣѣарој срѣјској књижевності* (Београд: Чигоја штампа, 2014), 309.

³¹ Савић, „Српскословенска Књиѣ о Рути према рукопису Пчињске Библије“, 32.

³² Видјети поглавље „Теорије превођења и преводна књижевност“, in Герхард Подскалски, *Средњовјековна ѿеолошка књижевност у Буѣарској и Срдији (865–1459)* (Београд: Универзитет у Београду, Православни Богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2010), 177–187.

³³ Борђе Трифуновић, *Сѣѣѣѣ срѣјска књижевност. Основи* (Београд: Чигоја штампа, 2009), 162.

³⁴ Савић, „Српскословенска Књиѣ о Рути према рукопису Пчињске Библије“, 31–37.

Рут 1. У заглављу српскословенског текста присутан је број $\text{Н} (8) (\text{КНИГЫ} , \text{РУТ} \cdot \text{Н})$, што је јасна информација да је *Књиџа о Руџи* из састава *Осмокњиџа*, осма по реду. Већ уводни стих ствара нејасноћу, јер се у њему помињу $\text{Б} , \text{сына}$ (‘два сина’), којих наизглед нема у грчком предлошку. А. А. Алексејев у студији о текстологији словенског *Светѡї ѡисма* скреће пажњу на чињеницу међусобно неједнаких грчких преписа, што се у зависности од њихове употребе рефлектовало и на словенску традицију, унутар које се због тога преводи у детаљима могу разилазити.³⁵ Као примјер наведена је управо *Књиџа о Руџи*, у којој су уочене одређене разлике, а на које ће на одговарајућим мјестима бити скренута пажња. Иако је привлачна идеја да се словенски преводилац могао користити и латинским текстом,³⁶ у коме заиста стоји „*as duobus liberis*“,³⁷ ипак ће истини бити ближа тврдња која каже да је за узор у превођењу словенске *Књиџе о Руџи* послужио препис близак *Александријском кодексу (Codex Alexandrinus)*. Њега у вези са овим додатком А. Ралф помиње у критичком апарату: $\text{oi} + \text{duo}$ А. Име Нојемининог мужа (Рут 1, 3: enimelēx) не поклапа се са носећим текстом Ралфовог издања (Aβιμελεχ), али критички апарат опет сугерише да грчка рукописна традиција познаје и преписе у којима је његово на „ ελμ “. За *Александријски кодекс* стоји „ αλμ “, што је још једно удаљавање српскословенског преписа од овог грчког предлошка, са којим има бројних сличности. Већи проблем представља додаток у истом стиху, који казује како је Авимелех у Моаву остао до краја живота (до οφμρτiα), јер тај додаток није посвједочен у критичком апарату издања *Сейџуаинџе*. Дакле, извор треба тражити на другом мјесту. *Вулѡаџа* је једна од опција, јер је у њој посвједочено „*regionem moabitidem morabantur ibi*“. Претпоставка о утицају *Вулѡаџе* засад је отворена, јер нисмо у прилици тврдити да додаток не постоји у грчким преписима које А. Ралф у свом издању није узео у обзир. Но, у прилог јој иде чињеница да савремени грчки превод такође нема поминутог додатка, за разлику од помињања броја синова у првом стиху. Додатак toγ у Рут 1, 3 ($\text{n oφμρετ̄ toγ enimelēx}$) није посвједочен у грчким преписима ($\text{καὶ ἀπέθανεν Αβιμελεχ}$), али је озбиљније одступање које се тиче изостављања Нојемине у другом дијелу реченице. Замјеница αὐτῆ односи се на Нојемину ($\text{καὶ κατελείφθη αὐτῆ καὶ οἱ δύο υἱοὶ αὐτῆς}$), али тога у српскословенском тексту нема ($\text{n ωгаста ωба сына ε}$). Можемо претпоставити да је варијација xelēow̄n/

³⁵ Доступно нам је електронско издање студије, у коме изостаје пагинација, те ће позивање на њу бити усклађено са нумерацијом поглавља: Анатолий А. Алексеев, *Текстология славянской Библии* (С.-Петербург: Дмитрий Буланин, 1999), поглавље 4, §12, http://bibllys.narod.ru/olderfiles/3/textologiya_Alexse ev.pdf.

³⁶ Латинских утицаја је било и двојаки су: једна линија ишла је преко Моравске и везује се за најстарији период словенске писмености, а друга је познија и територијално везана за Балкан. Видјети: Алексеев, *Текстология славянской Библии*, поглавље 3, §6.

³⁷ Сви латински и наводи у вези са савременим грчким преводом *Књиџе о Руџи* дати су према дигиталном издању Bible Works 8.

χερων̄ писарски пропуст у Рут 1, 5 (μαλων̄ , н χερων̄ за Μααλων̄ και Χελαιων̄), али је преводилачки онај који се тиче другог дијела стиха. Иако се недвосмислено казује како је жена (= Нојемина) остала без мужа и без двојице синова (καῑ καταλείφθη̄ ἡ̄ γυνὴ̄ ἀπὸ̄ τοῦ̄ ἀνδρὸς̄ αὐτῆς̄ καῑ ἀπὸ̄ τῶν̄ δύο̄ υἱῶν̄ αὐτῆς̄), српскословенски текст казује другачије: само да су обје снахе остале без мужева (н̄ ѡбѣвѣдѡвѣстѣ̄ ѡбѣ̄ невѣстѣ̄ ѡтѣ̄ мѡжен̄ свонх̄). Доступне грчке верзије, као и латинска, не познају овакво тумачење, те се оно с великом сигурношћу може рачунати као грешка у превођењу. Поред употребе пуног имена умјесто замјенице (αὐτῆ/неемина) у Рут 1, 6, што није замјерка већ констатација, стиху недостаје цијели одјељак ὅτῑ ἤκουσαν̄ ἐν̄ ἀγρῷ̄ Μωαβ̄. Упитна је такође тачност превода ἀπέστρεψαν̄ ἐξ̄ ἀγροῦ̄ као̄ вѣстѣ̄ вѣ̄ сѡлох̄, будући да глагол ἀποστρέφω у овом контексту има значење ‘вратити се’ и подразумијева кретање, док је у српскословенском сасвим супротно. Рут 1, 8 даје јако занимљив примјер који илуструје угледање на различиту рукописну традицију. Одступање би олако могло бити тумачено као посљедица средњовјековног патријархалног уређења, нарочито у српској средини, јер се за εἰς̄ οἶκον̄ μητρὸς̄ αὐτῆς̄ даје̄ вѣ̄ дом̄ ѡтѣца̄ своѣго̄. Међутим, у питању је опет везаност српскословенског текста за предложак близак *Александријском кодексу*, у коме Нојемина не моли снахе да се врате у мајчинску већ у очинску кућу: [μητρος] τοῡ πατρος̄. Не ради се, дакле, о опозицији патријархат–матријархат.³⁸ Исти навод може се наћи код Оригена и у јерменском преводу.³⁹ Примјер из Рут 1, 9 показује ланац утицаја који је у вези са теоријом превођења. Грчки текст пресликао је хебрејску синтаксу (δὲν̄ κύριος̄ ὑμῖν̄ καῑ εἴροίτε̄ ἀνάτασιν̄), тј. карактеристичну паратаксу у случају у којем би хипотакса била природно рјешење. Исто чини и српскословенски текст (даждь̄ богъ̄ вама̄ н̄ ѡбрѣщета̄ покон̄). У стиху Рут 1, 10 разилазе се глагољска и ћирилска рукописна традиција, која је јединствена у томе да се надовезује на грчко οὐχί̄ μετὰ̄ σοῦ̄⁴⁰ (н̄ рекоста̄ ен̄ · нн̄ , н̄ с̄ тобою̄ вѣзвративѣ̄ с̄ вѣ̄ людн̄ твоѣ). Дела стиха, међутим, нема у Ралфовом издању *Сейѣуаинише* ни у критичком апарату. То би значило да је превод могао бити рађен према грчком препису сличном *Александријском кодексу*, али не са њега или њему истовјетног преписа. Сматрамо да је додатак ѡ̄ двою̄ снѣх̄ нееминн̄ у Рут 1, 14 дидаскалијског карактера и да је убачен у српскословенски текст зарад бољег разумијевања (ѡ̄ двою̄ снѣх̄ нееминн̄ :~̄ Н̄ вѣздвигосте̄ жрѣлтѣ̄ свон̄), јер га грчки текст нема ([...] καῑ̄ ἐπῆραν̄ τῆν̄ φωνὴν̄ αὐτῶν̄). Исти случај је и са додатком ндѣже̄ погрѣбешн̄ с̄ , н̄ азъ̄ у Рут 1, 17, у којем стоји ндѣже̄ оумреш̄ н̄ азъ̄ χιμρ̄ · н̄ тѣ̄ ндѣже̄ погрѣбешн̄ с̄ , н̄ азъ̄ погрѣб̄ с̄ за̄ καῑ̄ οὐ̄ ἐὰν̄ ἀποθάνης̄, ἀποθανοῦμαῑ κἀκεῖ̄ ταφῆσομαῑ. Због тога се о оваквим проширењима у овом преводу може

³⁸ Joseph Blenkinsopp, “The Household in Ancient Israel and Early Judaism”, in *The Blackwell Companion to The Hebrew Bible*, ed. Leo G. Perdue (Oxford: Blackwell Publishers, 2001), 173.

³⁹ Алексеев, *Текстология славянской Библии*, 4, §12.

⁴⁰ Алексеев, *Текстология славянской Библии*, 4, §12.

говорити као о преводилачком маниру посвједоченом на неколико мјеста. Ново име које себи надијева Нојемина у Рут 1, 20 (καλέσατέ με Πικράν) у српскословенском тексту у глагољским рукописима је исказано именицом горестъ, што говори о томе да је преводилац пред собом имао текст у којем је вјероватно стајала именица ή πικρία, како је у *Александријском кодексу* (πικριαν). Бирилски рукописи познају два рјешења – придев у одређеном виду горька и именицу горестъ. У појашњењу тог новог имена (ὅτι ἐπικράνθη ἐν ἐμοὶ ὁ ἰκανὸς σφόδρα), српскословенски текст не представља Бога (‘Свемогући’ = ὁ ἰκανὸς; дукв. ‘(само)довољни’) као онога који Нојемину испуњава злом, већ само констатује да се зло у њој разгорчало (иако раз’гор’ча вѣ мнѣ зло). Ово је занимљива преводиочева ерминевтичка интервенција. У вези са завршним стихом прве главе, додајмо још ово. Иако се на другим мјестима (Рут 2, 17, 23; 3, 2, 15, 17) ή κριθή преводи као јечам, у Рут 1, 22 (ἐν ἀρχῇ θερισμοῦ κριθῶν) преведено је као пшеница (Бѣ начело жетвы пшеничны).

Рут 2. Превод жетелн вѣзовъ у Рут 2, 2 удаљен је формално од στάχυσιν κατόπισθεν (ὁ στάχυς, κατόπισθεν), али је суштина блиска: грчки текст казује како Рута жели ићи да разабера, сакупља оно што се може међу испуштеним класјем (Πορευθῶ δὴ εἰς ἀγρὸν καὶ συνάξω ἐν τοῖς στάχυσιν κατόπισθεν), док српскословенска верзија поједностављује и казује како Рута иде пабирчити међу Воозовим жетеоцима (да ндѣ на ннѣѣ да съберѣ класиѣ вѣслѣд’ жетелн вѣзовъ). У Рут 2, 3 (н [...] вѣниде вѣ чѣсть ннѣн возовъ) испуштено је περιέπεσεν – ‘догоди се, деси се’ (καὶ περιέπεσεν περιπτώματι τῇ μερίδι τοῦ ἀγροῦ Βοος). Слично је у Рут 2, 6, јер српскословенски текст испушта καὶ ἀπεκρίθη τὸ παιδάριον τὸ ἐφεστὸς ἐπὶ τοὺς θερίζοντας (‘и размисли младић који је био над жетеоцима’), док је ή παῖς ή Μωαβίτις сажето у моавитинни, тако да за грчко καὶ ἀπεκρίθη τὸ παιδάριον τὸ ἐφεστὸς ἐπὶ τοὺς θερίζοντας καὶ εἶπεν ‘Н παῖς ή Μωαβίτις ἐστὶν ή ἀποστραφεῖσα μετὰ Νωεμιν ἐξ ἀγροῦ Μωαβ стоји н рече емѣ моавитинни кстѣ · ѿбративъшия се съ неединною , ѿтъ села моавля. Испуштање се уочава и у наредном стиху, Рут 2, 7, гдје у српскословенском тексту да събереть вѣ снопы вѣслѣд’ жетелн нема каὶ εἶπεν Συλλέξω (‘И рече: Купићу’) из грчког καὶ εἶπεν Συλλέξω δὴ καὶ συνάξω ἐν τοῖς δράγμασιν ὀπισθεν τῶν θερίζοντων. Вјероватно су глаголи συλλέξω и συνάξω, будући веома блиски по значењу, управо због тога сажети и изражени једним српскословенским глаголом. Рут 2, 8–9 нуди преводилачко рјешење које би могло бити културолошки условљено. Преводилац се најприје одлучује за лексему отроковница (здѣ прнстанн кѣ ѿтроковницамѣ монцѣ), којом је превео грчко τὸ κοράσιον (ὥδε κολλήθητι μετὰ τῶν κορασίων μου). Издор је очекиван. Али исту лексему употребљава и за τὸ παιδάριον, која је родно немаркирана именица са значењем ‘омладина’. Зато превод добро запажа да Рута иде са слушкињама Воозовим, али модификује Воозову дозволу, којом јој одобрава да пије воду гдје и остала омладина, и младићи и дјевојке (καὶ πίεσαι ὅθεν ἂν ὑδρεύονται τὰ παιδάρια), наводећи н пиѣши ѿтъ ндѣѣ же чръпеть ѿтроковнице. У Рут

2, 11 испушта се одјељак у којем се помиње мајка и родно мјесто, те се Рута хвали због тога што је напустила оца свога. Тако за грчко $\kappa\alpha\iota\ \pi\acute{\omega}\varsigma\ \kappa\alpha\tau\acute{\epsilon}\lambda\iota\pi\epsilon\varsigma\ \tau\acute{\omicron}\nu\ \pi\alpha\tau\acute{\epsilon}\rho\alpha\ \sigma\omicron\upsilon\ \kappa\alpha\iota\ \tau\eta\nu\ \mu\eta\tau\acute{\epsilon}\rho\alpha\ \sigma\omicron\upsilon\ \kappa\alpha\iota\ \tau\eta\nu\ \gamma\eta\nu\ \gamma\epsilon\nu\acute{\epsilon}\sigma\epsilon\acute{\omega}\varsigma\ \sigma\omicron\upsilon$ стоји само како остави оца своје. У истом стиху прецизно $\tau\rho\acute{\iota}\tau\eta\varsigma$ ('прекјуче') преводи се неодређено као $\omega\nu\omicron\mu\acute{\omicron}\ \delta\eta\nu\epsilon$. Вооз, који се у грчком тексту Рут 2, 13 обраћа њеном срцу ($\kappa\alpha\iota\ \delta\tau\iota\ \acute{\epsilon}\lambda\acute{\alpha}\lambda\eta\sigma\alpha\varsigma\ \acute{\epsilon}\pi\iota\ \kappa\alpha\rho\delta\acute{\iota}\alpha\nu\ \tau\eta\varsigma\ \delta\omicron\upsilon\lambda\eta\varsigma\ \sigma\omicron\upsilon$), у српскословенском тексту то чини њеним ушима (н глагола кѣ оуши рабы твоѣ). У потпуности је збуњујући превод н не $\delta\acute{\epsilon}\nu\tau\epsilon\ \kappa\epsilon\ \varsigma\acute{\epsilon}\beta\eta\rho\alpha\tau\eta\ \nu$, н $\mu\alpha\sigma\tau\eta\ \text{за}\ \kappa\alpha\iota\ \acute{\alpha}\phi\epsilon\tau\epsilon\ \kappa\alpha\iota\ \sigma\upsilon\lambda\lambda\acute{\epsilon}\xi\epsilon\iota$ ('и баците и купиће') из Рут 2, 16, док је не $\text{кѣзврананте ен прихватљиво}$, али није дословно за $\omicron\upsilon\kappa\ \acute{\epsilon}\lambda\iota\tau\iota\mu\acute{\iota}\sigma\epsilon\tau\epsilon\ \alpha\upsilon\tau\eta\ \acute{\iota}$ ('не користе је'). У слѣдећем стиху, Рут 2, 17, мјера за запремину ефа ($\kappa\alpha\iota\ \acute{\epsilon}\gamma\epsilon\nu\acute{\eta}\theta\eta\ \acute{\omega}\varsigma\ \omicron\iota\phi\iota\ \kappa\rho\iota\theta\acute{\omega}\nu$) описно се преводи као четвртъ двою спѣдовъ, јер сама по себи у словенској култури вјероватно не би много значила. У Рут 2, 19 превод је опет поједностављен у односу на оригинал. Тако $\pi\omicron\upsilon\ \acute{\epsilon}\pi\omicron\iota\eta\sigma\alpha\varsigma$ ('гдје си радила') постаје гдѣ кѣ , а управни говор на крају стиха преводи се у неуправни уз препричавање, чиме се изоставља и име Воозово. Тако за $\text{П}\omicron\upsilon\ \sigma\upsilon\nu\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\chi\alpha\varsigma\ \sigma\eta\mu\epsilon\rho\nu\ \kappa\alpha\iota\ \pi\omicron\upsilon\ \acute{\epsilon}\pi\omicron\iota\eta\sigma\alpha\varsigma$ стоји $\text{гдѣ ен съвнла дньсь}$, н гдѣ кѣ , а за $\kappa\alpha\iota\ \acute{\epsilon}\iota\pi\epsilon\nu\ \tau\omicron\ \delta\acute{\nu}\omicron\mu\alpha\ \tau\omicron\upsilon\ \acute{\alpha}\nu\delta\rho\acute{\omicron}\varsigma\ \mu\epsilon\theta\ \omicron\upsilon\ \acute{\epsilon}\pi\omicron\iota\eta\sigma\alpha\ \sigma\eta\mu\epsilon\rho\nu$, Вооз стоји н $\text{повѣда ктѣ бысть мѣжъ оу нго же бысть}$. Када свекрви саопштава детаље са Воозовог поља (Рут 2, 21), преноси јој ријечи Воозове којима јој је савјетовао да се придружи слугама (младићима и дјевојкама) његовим ($\text{К}\alpha\iota\ \gamma\epsilon\ \delta\tau\iota\ \acute{\epsilon}\iota\pi\epsilon\nu\ \pi\rho\acute{\omicron}\varsigma\ \mu\epsilon\ \text{М}\epsilon\tau\acute{\alpha}\ \tau\acute{\omega}\nu\ \pi\alpha\iota\delta\alpha\rho\iota\omega\nu\ \mu\omicron\upsilon\ \pi\rho\sigma\kappa\omicron\lambda\lambda\eta\theta\eta\tau\iota$), што српскословенски текст, а у сагласности са ставом заузетим у Рут 2, 9, преводи у женском роду (н $\text{рече кѣ мнѣ кѣ штрѣковнцѣмъ мѡнѣмъ прнстанн}$). У завршном стиху другог поглавља (Рут 2, 23) испуштена је ријеч $\sigma\upsilon\lambda\lambda\acute{\epsilon}\gamma\epsilon\iota\nu$, која не утиче на укупни смисао ($\text{д}\omicron\nu\ \delta\acute{\epsilon}\ \text{же}\ \text{скончаше}\ \text{жетвѣ}\ \text{за}\ \sigma\upsilon\lambda\lambda\acute{\epsilon}\gamma\epsilon\iota\nu\ \acute{\epsilon}\omega\varsigma\ \omicron\upsilon\ \sigma\upsilon\nu\epsilon\tau\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\sigma\epsilon\nu\ \tau\acute{\omicron}\nu\ \theta\epsilon\rho\iota\sigma\mu\acute{\omicron}\nu$).

Рут 3. Недореченост у преводу на почетку треће главе (Рут 3, 1) омета правилно разумијевање. Нојемина пита: $\text{Θ}\acute{\upsilon}\gamma\alpha\tau\epsilon\rho\ \omicron\upsilon\ \mu\eta\ \zeta\eta\tau\acute{\eta}\sigma\omega\ \sigma\omicron\iota\ \acute{\alpha}\nu\acute{\alpha}\pi\lambda\alpha\upsilon\sigma\iota\nu\ \acute{\iota}\nu\alpha\ \acute{\epsilon}\nu\ \gamma\acute{\epsilon}\nu\eta\tau\acute{\alpha}\iota\ \sigma\omicron\iota$; ('Кћери, зар не треба да ти потражим починак, како би ти било добро?'), док у српскословенском тексту стоји само $\text{дѣщи не понѣш ли текѣ бѣдетѣ}$. Испуштањем дијела текста превод постаје нејасан. Податак да је Рута легла код ногу Воозових (Рут 3, 7) може се наћи у грчким преписима, а има га и у *Вулѣиѣи*. Биљежи га и српскословенски текст (н $\text{отѣкрн оу ногаѣ его н леже}$), иако га нема у консултованом издању *Сейѣуѣинѣиѣ* ($\kappa\alpha\iota\ \acute{\alpha}\pi\epsilon\kappa\acute{\alpha}\lambda\upsilon\psi\epsilon\nu\ \tau\acute{\alpha}\ \pi\rho\acute{\omicron}\varsigma\ \pi\omicron\delta\acute{\omega}\nu\ \alpha\upsilon\tau\omicron$). Наглашавање да је Рута служитељка Воозова, које се у грчком тексту (Рут 3, 9) јавља два пута (' $\text{Ε}\gamma\acute{\omega}\ \acute{\epsilon}\iota\mu\iota\ \text{Ρ}\omicron\upsilon\theta\ \eta\ \delta\omicron\upsilon\lambda\eta\ \sigma\omicron\upsilon$, $\kappa\alpha\iota\ \pi\epsilon\rho\iota\beta\alpha\lambda\acute{\epsilon}\iota\varsigma\ \tau\omicron\ \pi\tau\epsilon\rho\upsilon\gamma\iota\acute{\omicron}\nu\ \sigma\omicron\upsilon\ \acute{\epsilon}\pi\iota\ \tau\eta\nu\ \delta\omicron\upsilon\lambda\eta\nu\ \sigma\omicron\upsilon$ '), сведено је у српскословенском на један примјер ($\text{азѣ емѣ рѣфѣ да кѣзложнши пазѣхѣ свою на рабѣ свою}$). Писарска грешка у Рут 3, 11, гдје се умјесто ко исписује когѣ ($\text{ο}\acute{\iota}\delta\epsilon\nu\ \gamma\acute{\alpha}\rho\ \pi\acute{\alpha}\sigma\alpha\ \text{—}\ \text{кѣстѣ}\ \text{когѣ}\ \text{кѣсе}$), карактерише све српске преписе, како је примијетио и приређивач српскословенског издања, док је исправљена у познијим руским текстовима.⁴¹ Други дио

⁴¹ Савић, „Српскословенска Књига о Руту према рукопису Пчињске Библије“, 35, нап. 68.

стиха Рут 3, 12 у потпуности је испуштен, чиме се затамњује мотивисаност поступака који су описани у четвртом поглављу (Воозов одлазак на градску капију и разговор са осветником који има првенство). Грчки текст казује како Вооз јесте осветник (ἀγχιστεύς — ‘најближи рођак’), али да има онај који је у том праву испред њега (καί γε ἔστιν ἀγχιστεύς ἐγγύων ὑπὲρ ἐμέ — ‘и има осветник који је ближи од мене’). Српскословенски текст каже само и по истини јако оужника азъ есмь. Стихови Рут 3, 13 и Рут 3, 14 свједоче да су се преводиоци понекад користили варијацијама за исту лексему када ἔως πρῶί у ова два стиха преводе двојачко — као до збоутра односно до свѣта. У питању може бити и свједочанство о коришћењу већ постојећих превода, о њиховој евентуалној редакцији и састављању текста по неколиким разнородним предлошцима. Са грчким εἰς τὸν ἄλωνα (‘на гумно’) из Рут 3, 14 сагласан је и латински текст, док српскословенски одступа од тога и казује: да се не гавнтъ јако приходнтъ жена оу ногъ цокю. Поријекло ове измјене у овом моменту не можемо са сигурношћу утврдити. Могућа је просто као преводиочева инвенција. Мимо потпуног занемаривања καὶ ἐκράτησεν αὐτό (‘и придржа га’) и καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν (‘и оде у град’) у Рут 3, 15, посебно привлачи пажњу количина јечма коју је Рута добила. Грчки, латински, па и хебрејски текст, помињу шест мјера јечма. Српскословенски помиње седам (џ, етменѐ), што се понавља у Рут 3, 17. Откуд размимоилажење? Одговор би могао бити у сљедећем: писар се користио глагољским текстом, у коме се број шест означава словом *jesi* (Е). Оно је графички блиско ћирилом слову *земља* (З), које има бројну вриједност седам. Претпоследњи стих трећег поглавља (Рут 3, 16) у преводу је скраћен, па за грчко καὶ Ρουθ εἰσῆλθεν πρὸς τὴν πενθερὰν αὐτῆς· ἡ δὲ εἶπεν Τίς εἶ, θύγατερ· καὶ εἶπεν αὐτῇ πάντα, ὅσα ἐποίησεν αὐτῇ ὁ ἀνὴρ стоји и принесе свекрвин своји · и повѣда ии еинко сътвори еи мѣжъ. Грчки опис казује како је Рута *дошла* и, након свекрвиног питања, одговорила шта јој је човјек учинио. У српскословенском је сведен, уз лишавање од управног говора, на основну информацију: *донијела* је свекрви и рекла шта јој је учинио човјек. Српскословенски текст Рут 3, 17 проширен је једним и рече, јер се за καὶ εἶπεν αὐτῇ τὰ ἔξ τῶν κριθῶν ταῦτα ἔδωκέν μοι преводи као и повѣда ии џ, етмень , и рече сѣ дасть ми.

Рут 4. Из поређења са грчким предлошком бива јасно, што је примијетио и приређивач српскословенског издања, да је текст Рут 4, 1 деформисан, те да би свратив’ се сѣдѣн требало да гласи свратиса и садн здѣ.⁴² Вооз га пози-ва да сједне, а не да суди (Εκκλίνας κάθισον ὧδε, κρίφιε). На свршетку другог стиха (Рут 4, 2) недостаје καὶ ἐκάθισαν (‘и сједоше’). Тиме се српскословенска верзија удаљава од доступних грчких варијанти, а приближава *Вулаиши*, у којој се стих завршава ријечима „dixit ad eos sedete hic“. У Рут 4, 4 избачен је дио текста κτῆσαι ἐναντίον τῶν καθημένων (‘откупићеш у присуству ових који

⁴² Савић, „Српскословенска Књига о Рути према рукопису Пчињске Библије“, 35, нап. 77.

сједе'), а с друге стране, додато је оно чега у изворнику нема: кто ксть ѿтроковница та · н ѿтъвѣща емѣ глаголю. Српскословенски текст Рут 4, 5 јесте недоречен, збуњујући, јер му недостаје велики дио реченице, у којем се објашњава да ће осветник са правом првенства, уколико откупи њиву од жене умрлога, узети и њу, јер треба подићи име умрлome на наслѣдству његовоме: τῆς Μωαβίτιδος γυναικὸς τοῦ τεθνηκότος, καὶ αὐτὴν κτήσασθαί σε δεῖ ὥστε ἀναστήσαι τὸ ὄνομα τοῦ τεθνηκότος ἐπὶ τῆς κληρονομίας αὐτοῦ. Овдје поменуто левиратско право мора да је звучало потпуно неприхватљиво средњовјековном друштву или у најмању руку чудно. Испуштање овог одјељка досљедно је у српским преписима, у којима само стоји: н рече вооъзъ , въ њже днь прѣтежниши село ѿтъ нееминни н ѿтъ рѣѣн. То није довољан доказ за тврдњу како је чињено са намјером, али претпостављамо да не може бити потпуна случајност. Њу би у сумњу могло довести толико образлагано увјерење о светости *Писма*, које се никако није смјело мијењати. Али рукописи и поред тога показују различито стање, па постоји вјероватноћа — колико год она била незнатна — да је избацавање овог одјељка било са намјером. Зарад појашњавања контекста, у српскословенском Рут 4, 6 наводи се Воозово име у моменту када му се пречи осветник обраћа (н рече оужника вооъзъ за καὶ εἶπεν ὁ ἀγχιστεύς). Грешка се десила када овај препушта право осветништва. Казује како не може бити осветник, а да не растури своје наслѣдство. У тексту стоји твоε, тако да реченица задобија други смисао: он не може бити осветник без растакања Воозовог наслѣдства (н да расπλυ прѣстѣε твоε за μήποτε διαφθείρω τὴν κληρονομίαν μου). Свршетак стиха (τὴν ἀγχιστείαν μου, ὅτι οὐ δυνήσομαι ἀγχιστεύσαι) у преводу је изостављен, али он на нивоу информација не доноси ништа ново, већ понавља познате исказе. Превод ѿтъ племене его у Рут 4, 10 семантички је контраховано ἐκ τῆς φυλῆς λαοῦ αὐτοῦ ('из племена народа његовог'). У Рут 4, 11 додато је једно н рѣше (ниже оу вратѣ н рѣше послѣѣн за οἱ ἐν τῇ πύλῃ Μάρτυρες). Облик нли у јакже рахли н нли из истог стиха односи се на Лију (Ραχηλ καὶ ὡς Λεϊαν), старозавјетну личност. У питању је писарска погрешка. Други дио превода стиха ствара недоумице. Улога Рутина је затамњена. Воозу се жели да му дом процвјета попут дома Фаресова, с којим је Тамара добила Јуду, док ће се с његовим домом то збити преко порода које ће му Господ дати са „овом“ слушкињом, тј. са Рутом (ἐκ τοῦ σπέρματος, οὗ δώσει κύριός σοι ἐκ τῆς παιδίσκης ταύτης.). То се у преводу не одражава. Потенцирају се само Вооз и потомци (ѿтъ племене твоего · даждъ господѣ тебѣ въ прѣстѣε чед'). Поседно је вриједан пажње стих Рут 4, 13: καὶ ἔλαβεν Воос τὴν Ρουθ, καὶ ἐγενήθη αὐτῷ εἰς γυναῖκα, καὶ εἰσηλθεν πρὸς αὐτήν, καὶ ἔδωκεν αὐτῇ κύριος κύρησιν, καὶ ἔτεκεν υἰόν ('И тако узе Воз Руту и би му жена, и он леже с њом, и Господ јој даде те затрудње и роди сина'). Тај стих је у цијелости изостао из српских преписа. Текст се може реконструисати преко руског издања *Осирожке Библије*. У Рут 4, 14 занемарен је субјекат: жене јесу те које се обраћају Нојемини (καὶ εἶπεν αἱ γυναῖκες πρὸς Νωεμιν). У преводу стоји: н е рече ѡ нееминн.

Испод је додато одређење твон у благословенъ господь богъ твон, чега нема у доступним предлошцима (Εὐλογητός κύριος), те се може сматрати преводиочевом/писаревом допуном. Преводилац је у Рут 4, 15 био заведен великом сличношћу именица ἡ πόλις, -εως ('град') и ἡ πολιά, -ίος ('сиједа доја косе' = 'старост'), те умјесто да говори о потпори у старости (καὶ τοῦ διαθρέψαι τὴν πολιάν σου), помиње потпору граду (и вѣ прѣкрымленіе градѣ твоємѣ). Треба напоменути да се грчко ἡ τιθηνός из Рут 4, 16 (καὶ ἐγενήθη αὐτῷ εἰς τιθηνόν) у контексту може превести као долица, али да је доминантно значење ове лексема, па и у овом контексту, 'његоватељица, она која чува, која се дрине'. *Александријски кодекс* садржи додаток τὸν βασιλεα, τέλος της ρουθ у Рут 4, 22, како показује критички апарат издања *Сейѣуаѣинѣ*, тако да српскословенски завршетак ц(а)ра : коныць кнзѣ рѣѣниѣ у Рут 4, 22 није преводилачка инвенција.

5.

Овдје изведено основно поређење српскословенског текста *Књиѣ о Руѣи* и грчког предлошка недовољно је за изношење крајњих тврдњи о средњовјековном српском преводу, али допушта да се понуди неколико претпоставки. Постојећи српскословенски текст *Књиѣ о Руѣи* разликује се у детаљима и од главног текста *Сейѣуаѣинѣ* у издању А. Ралфа, али и од текста *Александријског кодекса*, коме се спорадично највише приближава. За то постоји неколико могућности. Прво, превод је могао бити рађен са варијанте блиске оној у *Александријском кодексу* (али не с њом и подударне). Друго, могуће је постојање више предложака на које би се преводилац угледао. И треће, највјероватније је да текст у данашњем облику јесте каснија редакција, која је могла узети у обзир различите раније преводе и од њих начинити један. Томе у прилог иду утицаји глагољског предлошка обједињени са елементима који се јављају само у ћириличној традицији овог текста.

Не би требало потпуно искључити утицај *Вулаѣиѣ*. Он је могао доспјети и преко старог глагољског текста. Сам превод одликује се на моменте вјерним односом према грчком предлошку, али се то не може поставити као правило. На многим мјестима јављају се испуштања већих одјељака, који се не могу третирати само као омашке. Томе у прилог иду и измјене у тексту, а нарочито оног типа када се изворни текст проширује неколиким ријечима како би читаоцима било лакше да разумију смисао преведеног. Интервенције на неким мјестима изгледају као да су културолошко-ерминевтичке природе. Њима се настоји библијски текст у ситним елементима прилагодити схватању средине у којој заживљава, што није риједак поступак у преводилаштву до данашњих дана. С друге стране, постоје неколике лакуне које праве забуну у тексту, вјероватно начињене у ранијој фази превођења, тако да су каснији преписи само слиједили дати облик. Врло је вјероватно да се у састављању данас познате

српскословенске редакције писар није користио и грчким изворником како би кориговао текст, већ је само уобличио затечени словенски материјал. Да није тако, крупне лакуне биле би попуњене (како је то учињено у *Генадијевој* и *Осирошкој Библији*), јер је мало вјероватно да испуштања цијелог стиха не би било примијећено. Писарске грешке саме по себи не праве велики проблем, јер је контекст и поред тога прозиран. Ту се као крупније потешкоће могу поменути грешке у Рут 3, 11 и Рут 4, 1. Нетачности у самом преводу нема много. Поједине, иако мање озбиљне, ипак мијењају смисао изворника. Међу четирма преписима српскословенске *Књиџе о Рути* разлике су мале. Зато се постојећи текст може сматрати редакцијом читаном међу Србима у средњем вијеку. По свему судећи, она не представља нови превод већ сублимацију старијих словенских текстуалних традиција које су засноване на различитим грчким предлошцима.

БИБЛИОГРАФИЈА

BIBLIOGRAPHY

- Aejmelaeus, Anneli. *Parataxis in the Septuagint: a study of the renderings of the Hebrew coordinate clauses in the Greek Pentateuch*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia, 1982.
- Atalos, Basile. *La terminologie du livre-manuscrit à l'époque byzantine*. Thessalonike: Hetaireia Makedonikōn Spoudōn, 1971.
- Bible Works 8.
- Blenkinsopp, Joseph. "The Household in Ancient Israel and Early Judaism." In *The Blackwell Companion to The Hebrew Bible*, ed. Leo G. Perdue, 169–185. Oxford: Blackwell Publishers, 2001.
- Chapman, Stephen B. "Collections, canons, and communities." In *The Cambridge Companion to The Hebrew Bible / Old Testament*, eds. Stephen B. Chapman and Marvin A. Sweeney, 28–54. New York: Cambridge University Press, 2016.
- Conybeare, Frederick C. and Stock, George. *Grammar of Septuagint Greek. With Selected Readings, Vocabularies, and Updated Indexes*. Peabody: Hendrickson Publishers, 1995.
- Elliger, Karl and Rudolph, Wilhelm, eds. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1997.
- George, Coulter H. "Jewish and Christian Greek." In *A Companion to the Ancient Greek Language*, ed. Egbert J. Bakker, 267–280. Chichester: Wiley-Blackwell, 2010.
- Gerleman, Gillis. *Ruth. Das Hohelied*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag des Erziehungsvereins, 1965.
- Horrocks, Geoffrey. *Greek. A History of the Language and its Speakers*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2010.
- Kazdan, Alexander, ed. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. III. New York — Oxford: Oxford University Press, 1991.

- Lowden, John. "Illustrated Octateuch Manuscripts. A Byzantine Phenomenon." In *The Old Testament in Byzantium*, edited by Paul Magdalino and Robert Nelson, 107-152. Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2010.
- Lowden, John. *The Octateuchs. A Study in Byzantine Manuscript Illumination*. Philadelphia: The Pennsylvania University Press, 1992.
- Marcos, Natalio F. *The Septuagint in Context. Introduction to the Greek Version of the Bible*. Leiden-Boston-Köln: Brill, 2000.
- Rahlfs, Alfred, ed. *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes. Duo volumina in uno*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1979.
- Rudolph, Wilhelm. *Das Buch Ruth. Das Hohe Lied. Die Klagelieder*. Gütersloh: Gütersloher Verlaghaus Gerd Mohn, 1962.
- Spieckermann, Hermann. "Former Prophets: The Deuteronomistic History." In *The Blackwell Companion to The Hebrew Bible*, ed. Leo G. Perdue, 337-352. Oxford: Blackwell Publishers, 2001.
- Vajs, Josef. *Kniha Rut v překladě staroslovanském*. Praha, 1926.
- Vajs, Josef. *Liber Ruth*. Krk, 1905.
- Weitzmann, Kurt and Bernabò, Massimo. *The Byzantine Octateuchs. Illustrationa in the Manuscripts of the Septuagint*, vol. 2. Princeton: Princeton University Press, 1999.
- Ziegert, Carsten, "Das Buch Ruth in der Septuaginta als Modell für eine integrative Übersetzungstechnik." *Biblica* 89 (2008): 221-251.
- Алексеев, Анатолий А. *Текстология славянской Библии*. С.-Петербург: Дмитрий Буланин, 1999. http://biblys.narod.ru/olderfiles/3/textologiya_Alexseev.pdf.
- Богдановић, Димитрије. *Инвентару ћирилских рукописа у Југославији (XI-XVII века)*. Београд: Српска академија наука и уметности, 1982.
- Браунинг, Роберт. *Средњовековни и савремени ћрчки језик*. Лозница: Карпос, 2005.
- Вилкул, Тетјана. „Рукописна традиција старословенског превода Осмокњижја. Архаизми и иновације.“ *Зборник Мајнице српске за књижевност и језик* 65, св. 3 (2017): 787-799.
- Драгутиновић, Предраг. *Основе новозавештине науке I: Увод у Нови Завешт*. Београд: Универзитет у Београду, Православни богословски факултет - Институт за теолошка истраживања, 2010.
- Ивић, Павле. *Прејед историје српског језика*. Сремски Карловци — Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2014.
- Јовановић, Биљана. „Значај српских паримејника за текстолошко разврставање словенских преписа и реконструкцију првобитног ћирило-методског оригинала.“ In *Зборник историје књижевности. Сџара српска књижевности*, књига 10, ур. Војислав Ђурић, 1-20. Београд: Српска академија наука и уметности, 1976.
- Кубат, Родољуб. *Трајовима Писма II. Сџари Савез: рецејција и контексти*. Београд: Универзитет у Београду, Православни богословски факултет — Библијски институт, 2015.

- Мирковић, Лазар. *Православна литургија или наука о дојслужењу Православне источне цркве. Први, ојћи део*. Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1965.
- Михайловъ, Александр В. „Древне-славянскій переводъ Книги Руѡѡ. Изъ историји перевода Св. Писанія на древне-славян. Языкъ.“ *Русскій филологическій вѣстникъ* 60 (1908): 1–36.
- Подскалски, Герхард. *Средњовековна теолошка књижевност у Бујарској и Србији (865–1459)*. Београд: Универзитет у Београду, Православни Богословски факултет – Институт за теолошка истраживања, 2010.
- Ранковић, Зоран. „О српској редакцији старословенскога језика.“ *Годишњак: часопис за теолошко-философска и текућа ишћања Православној дојсловској факултету „Свети Василије Осјрошки“* 5 (2006): 93–103.
- Савић, Виктор. „Код Срба редак рукопис Старог завета. Крушедолска Библија.“ *Зборник Мајице српске за књижевност и језик LVIII*, св. 3 (2010): 467–495.
- Савић, Виктор. „Српскословенска Књига о Руги према рукопису Пчињске Библије. Издање текста.“ *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 77 (2011): 27–51.
- *Светио иисмо Сјароја и Новоја завјета*. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 2012.
- Станојевић Станоје и Глумац, Душан. *Светио иисмо у нашим сјарим сјоменицима*. Београд: Народна штампарија, 1932.
- Суботин Голубовић, Татјана. „Литургијски рукописи.“ *In Свети српске рукописне књије (XII–XVII век)*, прир. Душан Оташевић и др., 89–108. Београд: Српска академија наука и уметности, 2016.
- Трифуновић, Ђорђе, пр. *Бирило и Методије. Жишја. Службе. Канони. Похвале* Београд: Српска књижевна задруга, 1964.
- Трифуновић, Ђорђе. *Азбучник српских средњовековних књижевних јојмова*. Београд: Нолит, 1990.
- Трифуновић, Ђорђе. *Ка јочецима српске иисмености*. Београд: Откровење, 2001.
- Трифуновић, Ђорђе. *Сјара српска књижевност. Основи*. Београд: Чигоја штампа, 2009.
- Цуркан, Роман К. *Славянскій ѡревод Библии. Происхождение, историја шексја и важнейшие издания*. Санкт-Петербург: Коло — Летний сад, 2001.
- Шпадијер, Ирена. *Свети Пешар Коршкки у сјарој српској књижевности*. Београд: Чигоја штампа, 2014.

THE BOOK OF RUTH: A COMPARISON OF THE GREEK TEXT AND ITS MEDIEVAL
SERBIAN TRANSLATION

DANIJEL M. DOJČINOVIC
University of Banja Luka
Faculty of Philology
Banja Luka
danijel.dojcinovic@flf.unibl.org

Summary: *The Book of Ruth* was translated in the early stage of the Slavic literacy. *The Life of St Methodius* says that the whole *Bible* was translated into the language of Slavs (Old Church Slavonic) during his life (9th century). Over the time, the difference among Slavic dialects was increased and every group modified Old Church Slavonic according to its own language sense. That is how the Serbian 'version' of Old Church Slavonic language was developed. There are four Serbian manuscripts containing *The Book of Ruth*. They were made in the 15th and 16th century. The aim of this paper is to make a comparison between the Medieval Serbian text and the Greek versions. The most important translation solutions are discussed as well as the significant differences between the Serbian version and the Greek original. ► *Key words:* *The Book of Ruth*, *Septuagint*, Old Church Slavonic language, Serbian translation.